

Käytännön vinkkejä Lapin atlaskartoituksiin

Risto Willamo, Heidi Björklund, Aapo Salmela ja Eetu Sundvall, 13.12.2023. Päivitetty 8.3.2024.

Ensi keväänä ja kesänä Lappiin suunnistaa taas suuri joukko retkeilijöitä, jotka tuntevat lintuja ainakin hiukan ja seuraavat niitä mielellään. Kaikkia heitä yhdistää yksi asia: **jokainen voi pienellä vaivalla antaa tärkeän panoksen lintuatlaskartoitukseen!** Kolmannen atlaskevään ja -kesän lähestyessä Lapissa odottaa edelleen monta sataa 10 km × 10 km kokoista atlasruutua, joiden kartoitustilanne ei vielä ole atlaksen tavoitteen mukainen. Alue on suuri, ja siellä asuu vakituisesti varsin vähän harrastajia, joten koko maan lintuharrastajien apua tarvitaan. Tässä kirjoituksessa annetaan käytännön vinkkejä Lapin atlasretkille pesimäkaudelle 2024.

Muista tutustua myös atlaksen perusohjeisiin pesimävarmuusindeksien käytöstä, havaintojen kirjaamisesta ja lajikohtaisista vinkeistä pesintöjen varmistamiseksi:

<https://www.birdlife.fi/suojelu/seuranta/lintuatlas/ohjeita/>

<https://lintuatlas.fi/about/>

Mihin aikaan Lappiin kannattaa mennä?

Atlashavaintojen kertymisen kannalta ylivoimaisesti tuottoisinta on pienten poikasten aika, joka Lapissa painottuu kesäkuun loppuun ja etenkin heinäkuun alkupuoliskolle. Enontekiöllä, Utsjoella ja Inarissa parasta aikaa ovat vuodesta ja lajista riippuen heinäkuun kaksi ensimmäistä viikkoa. Lapin maantieteellisesti suuresta koosta johtuen paras aika eteläisimmissä osissa on useita päiviä aiemmin kuin pohjoisessa.

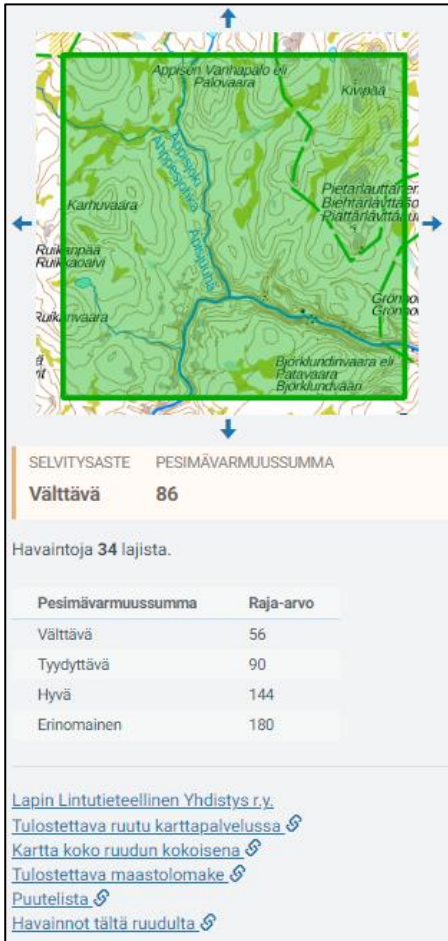
Mutta on myös iso joukko Lapissa harvalukuisia lajeja (laulurastas, teeri, käki...), joiden poikueita tai ruokkivia emoja on hyvin vaikea havaita, kun taas laulu kuuluu kauas. Siksi myös laulu- ja soidinajan retkeily huhtikuun lopulta kesäkuun loppupuolelle on tärkeää. Eli ylipäätään jokainen retki huhti–heinäkuussa voi tuottaa arvokkaita lisähavaintoja lintuatlakseen, ja elokuussakin voi nähdä vielä monien myöhäisten lajien poikueita (esim. kuikka, kaakkuri, laulujoutsen).

Minne seuduille kannattaa mennä?

Kaikkialta Lapista tarvitaan lisää havaintoja, mutta erilliset atlasretket kannattaa suunnata sinne, missä tarve on suurin. Tärkeimmät puutealueet päivitetään nettisivulle:

<https://www.birdlife.fi/suojelu/seuranta/lintuatlas/lapin-suurruutujen-retkeily/>

Lappi on jaettu 50 km × 50 km suurruutuihin. [Tavoitteena](#) on, että kunkin suurruudun atlasruuduista vähintään 75 % on vähintään tyydyttävästi selvitetty. [Selvitysastekartalla](#) tämä tarkoittaa, että atlasruutujen pitäisi olla vihreitä tai sinisiä. Lapin suurruutujen sivulta näkee suurruutujen atlaskartoitustilanteen: <https://tulokset.lintuatlas.fi/society/lappi>. Sivulle lisätään arvio kullakin suurruudulla tarvittavasta atlasretkipäivien määrästä. Suurruudun riviä klikkaamalla saa listan suurruudun atlasruuduista. Sitä kautta pääsee yksittäisen atlasruudun sivulle, jonka puutelistasta voi tarkistaa, mitä atlashavaintoja atlasruudulta kiireellisimmin puuttuu. Linkki "Puutelistasta" löytyy atlasruudun sivulta ruutukartan alapuolelta linkkilistasta (ks. kuva 1 atlasruudun Inari, Pietarlauttanen [sivulta](#)).

Kuva 1. Inarin Pietarlauttasen atlasruudun ruutukartta, ruudun tilanne ja eri selvitystaseluokkiin tarvittavat pesimävarmuussummat. Linkki puutelistasta löytyy linkkilistasta ruutukartan alta.

Tunturi-Lapissa on vielä paljon atlasyötä patikoitsijalle tai esimerkiksi melojalle. Tavallisella henkilöautolla kuljettavia teitä on melko vähän, mutta niidenkin varresta löytää vielä monia huonosti tutkittuja ruutuja.

Metsä-Lapissa työtä on jäljellä enemmän, mutta myös metsäautoteitä on selvästi enemmän. Suurimmalle osalle ruuduista pääsee autoillen – varsinkin jos on mahdollisuus liikkua suhteellisen korkean maavaran omaavalla autolla. Maastopyörää voi kuljettaa mukana, koska puomeja ja huonokuntoisia teitä on paljon. Etenkin pikkuteillä autoillessa kannattaa ajaa hiljaista vauhtia ikkuna auki ja pysähtyä heti, kun kuulee tai näkee jotain tärkeältä tuntuva.

On syytä muistaa alueet, joilla liikkuminen on kiellettyä ilman asianmukaista lupaa, esimerkiksi luonnonpuistot ja rajavyöhyke. **Luonnonpuistot** kartalla:

<https://www.metsa.fi/maat-ja-vedet/suojelualueet/luonnonsuojelualueet/luonnonpuistot/>.

Luonnonpuistossa liikkumiseen haetaan lupa vähintään 2 kk etukäteen sähköisesti tai kirjallisesti: <https://www.metsa.fi/maat-ja-vedet/luvut/tutkimus-ja-liikkumisluvat/>. Suomen ja Venäjän vastaisella rajalla on **rajavyöhyke**, jolla liikkumiseen tarvittava lupa haetaan etukäteen rajavartiolaitolta. Lapin rajavartiosto käsittelee Inaria, Sallaa, Savukoskea ja Sodankylää koskevat hakemukset. Haun voi tehdä sähköisesti tai kirjallisesti: <https://raja.fi/rajavyohykelupa>.

Missä ja milloin kannattaa liikkua?

Tärkeää olisi saada havainnoitua mahdollisimman monella atlasruudulla mahdollisimman monipuolisesti (esim. eri biotoopit ja vuorokaudenajat). Erityisesti kannattaa yrittää käydä joka atlasruudulla monissa eri biotoopeissa, mikä ruudusta riippuen tarkoittaa esimerkiksi jokivarsia, isoja järviä, pieniä lampia, tunturinummea, rakkakivikoita, muutamia erilaisia soita, erityyppisiä metsiä, taajamia ja mökkien pihvoja. Esimerkiksi yksittäistenkin asuintalojen ja mökkien pihapiirit ovat Lapissa usein aivan atlaskeitaita – niistä lisää alempana.

Jos suinkin mahdollista, käy atlasruudulla samoilla paikoilla vähintään kahtena päivänä. Esimerkiksi yhtenä päivänä laulava järripeippo ([pesimävarmuusindeksi 2](#)) on *mahdollisen pesinnän* havainto, josta saa yhden pisteen atlasruudun pesimävarmuussummaan. Toisena päivänä uudestaan samalla paikalla laulavasta järripeiposta saa jo *todennäköisen pesinnän* havainnon (pesimävarmuusindeksi 4), josta saa pesimävarmuussummaan kaksi pistettä. Eli kahden päivän käynnillä voit helposti tuplata atlasruudun pesimävarmuussumman pelkästään havainnoilla tavallisista lajeista.

Atlasruudun pesimävarmuussumma kytkeytyy kyseisen ruudun selvitysasteeseen: mitä suurempi pesimävarmuussumma, sitä paremmin ruutu on selvitetty.

Kannattaa aina pyrkiä siihen, että on itse se henkilö, joka havainnoi molemmat päivät. On epätodennäköistä, että joku muu tulee samalle paikalle toisena päivänä. Lisäksi jos pesimävarmuusindeksin korotus menetetään yhdeltä vuodelta, niin seuraavana vuonna pitää aloittaa alusta. Toisin sanoen edellisvuotista indeksiä 2 ei voi seuraavana vuonna korottaa samalta paikalta suoraan indeksiksi 4, vaan tarvitaan taas havainto kahdelta päivältä.

Pyri olemaan tarkkana kahden päivän havainnoinnin kanssa. Varsin usein reissulla tulee esimerkiksi ajettua autolla ihan samasta kohdasta, jossa vaikkapa pajusirkku lauloi edellisenä päivänä. Atlas kiittää, jos silloin muistaa pysähtyä viideksi minuutiksi yrittämään uutta havaintoa, joka tuottaisi kirjauksen pysyvästä reviiristä.

Lajihavaintoja kannattaa kirjata talteen ja kartalle runsaasti toisen päivän käyntejä varten. Ei kannata luottaa siihen, että kirjaa itselleen muistiin laulavan pajulinnun tai järripepon yhdestä paikasta kultakin atlasruudulta. Seuraavan päivän käynnillä juuri kyseinen lintu voi olla hiljaa. Mieluummin kannattaa alussa merkitä jokaiselta pysähdyspisteeltä ylös kaikki havaitut lajit pesimävarmuusindekseineen. Kun toisena päivänä käy samalla pisteellä, havaitsee todennäköisesti hieman eri lajeja ja yksilöitä kuin edelliskerralla. Tällöin on hyötyä siitä, että joka pysähdyspisteeltä on lajilista: edes jollain pisteellä kuulee uudestaan sen pajulinnun tai järripepon. Ruudun selvitysasteen noustessa ja peruslajiston karttuessa ylös kirjaamisen tarve kyseisellä ruudulla vähenee nopeasti. Ja unohda omaan muistiin luottaminen: atlastpäivät ja -havainnot alkavat hetkessä mennä iloisesti sekaisin muistissa. Siksi kirjalliset muistiinpanot ovat tärkeitä.

Tulos paranee entisestään, jos liikkumistaan suunnittelee ruuturajojen ehdoilla. Kannattaa pitää mukana kompassia sekä karttaa, jossa atlasruutujen rajat näkyvät, jotta koko ajan tietää, millä ruudulla on. Erityisen paljon kannattaa liikkua juuri atlasruutujen rajoilla, jotta saa samalla retkeilyn määrällä kerättyä peruslajistoa useammalle ruudulle. Puhdas ruutujen rajoja pitkin kävely on joskus hyvä vaihtoehto, mutta toisinaan se ei ole mielekästä maaston vuoksi tai retkeilytunnelman kannalta (kun energiaa kuluu jatkuvaan suunnan pitämiseen). Mutta ruuturajojen läheisyys mahdollistaa piipahtelemisen eri atlasruuduissa, kun sopivia käyntikohteita tulee vastaan tai kun esimerkiksi sää vaihtuu petojen näkemiselle suotuisaksi. Tällöin kannattaa tähtyä useammalla atlasruudulla. Yhdestä lintuyksilöstä saa merkitä atlashavainnon vain yhteen atlasruutuun, vaikka se liikkuisi kahden eri ruudun alueella; merkitse havainto siihen ruutuun, jonka alueella yksilö oleskeli enemmän.

Telttailijalle hyvä vinkki on leirytyä ainakin pariksi päiväksi lähelle neljän atlasruudun risteystä. Jos jaksaa nuo pari päivää kirjata havaintoja systemaattisesti ja pysyä selvillä ruutujen rajoista, saattaa aika lyhyessä ajassa saada kasattua todella hienon kokonaisuuden havaintoja neljälle atlasruudulle.

Erityisen tärkeä merkitys on havainnoilla poikasille ruokaa kantavista emoista (pesimävarmuusindeksi 74). Muista aina katsoa linnun nokkaa, jos vaikka näet varoittlevan niittykirvisen tai koivikossa lentelevän punakylkirastaan.

Lapissa pesii useita [sensitiivisiä lajeja](#), joiden pesimärauhan turvaaminen on lajin pesimämenestyksen ja suojelun kannalta hyvin tärkeää. Näitä lajeja ovat mm. tunturihaukka, tunturipöllö, muuttohaukka, maakotka ja merikotka. Mikäli havaitset edellä mainittujen lajien pesintään viittaavan havainnon, ilmoita siitä näiden lajien seurannasta Lapissa vastaavalle

[Metsähallitukselle \(stefan.siivonen@metsa.fi\)](mailto:stefan.siivonen@metsa.fi). Sääksen pesät kannattaa ilmoittaa Luomuksen petolintuseurantaan: petolintuseuranta@helsinki.fi.

Esimerkki liikkumisen suunnittelusta (vaellus yhteen suuntaan jalan tai kanootilla)

Moni haluaa kulkea koko ajan eteenpäin jäämättä pitkiksi ajoiksi pienelle alueelle. Tyypillisiä esimerkkejä ovat telttavaellukset tai yhden suunnan jokimelonta. Tällöin kuljetaan usein monen ruudun läpi. Atlaksen kannalta erityisen tuottoisaa on suunnitella päivämatkat ruuturajojen mukaan.

Esimerkki: teet kolmen päivän ja kahden telttayön patikka/melontareissun, joka menee neljän atlasruudun läpi. Leiriydy ensimmäisenä yönä lähelle ruutujen 1 ja 2 rajaa. Retkeile **sekä illalla että aamulla** jonkin aikaa jalkaisin ruuturajan lähellä **molemmilla ruudulla**, niin saat peruslajistosta pysyviä reviierejä (havainto samalla paikalla kahtena eri päivänä) kahdelle eri atlasruudulle. Toista sama kuvio seuraavan yöpymisen yhteydessä ruutujen 3 ja 4 rajalla.

Paikallisia ihmisiä kannattaa haastatella ja kysyä lupaa myös pihossa liikkumiseen

On erittäin suositeltavaa kysellä paikallisilta, löytyykö seudulta joku hyvin lintuja tunteva ja niistä kiinnostunut ihminen, ja sitten koettaa haastatella häntä. Parhaimmillaan kyseleminen tuottaa todella paljon lisätietoa. Toki pitää olla kriittinen ja varmistua, että henkilö tietää, mistä puhuu; asian kyllä yleensä huomaa keskustelun aikana, kun esimerkiksi kyselee varmistuksia vaikeammin tunnistettavista lajeista. **Huom.: vastuu on kyselijällä!** Atlakseen saa kirjata vain **varmoja havaintoon perustuvia tietoja** (ei huhupuheita tai oletuksia tyyliin ”ainahan niitä täällä näkyy”). Kyselijän pitää olla vakuuttunut siitä, että haastateltavan havainnot ovat **atlasajalta, pesimäkaudelta, lajinmääritys on oikein** ja havainto kuvattu niin, että kyselijä pystyy **päättelemään** sille **pesimävarmuusindeksin**. Jos olet epävarma havainnon oikeellisuudesta ja ajankohdasta, jätä havainto kirjaamatta.

Kannattaa myös käydä koputtelemassa talojen/mökkien oville. Jos ketään ei ole kotona ja pihaan ei ole syytä jäädä, pelkkä lyhyt kävely ovelle pihan poikki saattaa tuottaa arvokkaita havaintoja. Jos kotona ollaan, kannattaa lyhyesti kysellä ainakin pihapönttöjen asukkaista – 90 % ihmisistä ilahtuu, vastaa mielellään, antaa luvan mennä laiturille kiikaroimaan jne. Pihapöntön talitiainen varmistuu minuutissa, kun taas poikueen etsimiseen omin voimin voisi mennä koko päivä. Kukkuvan käen pystyy varsin moni raportoimaan, jos omana retkeilyaikanaasi kukunta on jo ohi.

Kannattaa ennen ovelle koputtamista miettiä valmiiksi, mitä sanoo. Ennen kuin kysyy linnuista mitään, on tärkeää

- esitellä itsensä.
- mainita parilla sanalla, että kyseessä on valtakunnallinen linnustokartoitus ja
- painokkaasti korostaa, että kysymykset koskevat
 - o vain vuosia 2022 alkaen ja
 - o vain pesinnän aikaa (ole tarkka; ihmiset tarjoavat helposti esim. syyshavaintoja).
- Jos ruudun raja on lähellä, kannattaa kertoa, missä se menee.

Mieti myös lista helppoja kysymyksiä, koska ihmiset eivät osaa vastata oikein mitään, jos vain kertoo olevansa kiinnostunut ”kaikenlaisista lintuhavainnoista”. Mutta esimerkiksi seuraavat ovat hyviä kysymyksiä:

- Onko atlasvuosina pesinyt pihapöntöissä tai rakennuksissa lintuja? Jos vastaus on myönteinen, kysy sitten tarkemmin lajeista (tiaiset, kirjo- ja harmaasieppo, pääskyt...) varmistaen samalla eri indekseihin tarvittavat tiedot (onko näkynyt kahtena eri päivänä, kantaako pesäaineksia tai ruokaa nokassa, onko näkynyt pieniä poikasia...).
- Onko seudulla näkynyt poikueita: vesilintuja, kanalintuja, petolintuja, muita...
- Mitä lintuja ihan omassa pihapiirissä näkyy?
- Kuuluuko käen kukuntaa, teeren pulinaa, helmipöllön puputusta tai muita helposti tunnettavia ääniä?
- Muutamia helpoimmin tunnettavia lajeja voi kysyä ihan erikseen: kuukkeli, taviokuurna, metso, riekko, kuikka, varis, harakka, korppi...

Myönteisen vastauksen jälkeen kyselyä siis tarkennetaan, jotta varmistutaan havaintojen olevan atlasajalta, pesimäajalta ja varmoja lajinmäärytyksiä. Kyselijä päättelee haastateltavan kertomista havaintotiedoista pesimävarmuusindeksin, ja haastateltavalle ei yleensä tarvitse selostaa yksityiskohtia indekseistä. Jos käy ilmi, että henkilö tuntee lintuja enemmän, voi myös käydä ensin systemaattisesti läpi atlasruudun puutelistan lajit ja kysyä yksitellen, "onko sinulla havaintoja teerestä / korpista / variksesta?", ja sitten tarkentaa kysyen, millaisia havaintoja, onko kahdelta päivältä, mitä lintu teki jne., minkä perusteella pystyy päättelemään pesimävarmuusindeksin. Puutelistan jälkeen voi vielä käydä läpi atlasruudulla jo havaittujen lajien listan niiden lajien osalta, joilla on vasta alhainen indeksi. Kysy myös, saako henkilön nimen tallentaa hänen atlashavaintoihinsa.

Jos ihminen on erityisen kiinnostunut, kannattaa myös näyttää kartasta atlasruutujen rajat ja kysellä havaintoja muiltakin ruuduilta. Myös omat yhteystietonsa voi jättää tulevien havaintojen ilmoittamista varten, joskaan ihmiset eivät hirveän usein enää jälkikäteen palaa asiaan.

Ihmisten haastatteleminen on atlasmenetelmänä ääritohokas, vaikka moni ehkä pelkää, että ihmisten kanssa jutusteluun menee paljon aikaa. Ei mene, jos on alusta asti kohtelias (muista esittäytyä!), mutta tekee selväksi, että on kiire ja paljon paikkoja käytävänä ja haluaa kysäistä vain lyhyesti eikä häiritä enempää. Ihmiset kyllä ymmärtävät, että kiire on atlastajallakin niskassa. Parinkymmenen minuutin jutustelulla saa usein parin työpäivän maastohommia vastaavan tietomäärän.

Seuraa ruutujesi kokonaistilannetta

Mahdollisuuksien mukaan kannattaa jatkuvasti seurata retkeilyruutujensa tilannetta atlaksen [tulospalvelusta](#). Kiihkeimmällä retkeilykaudella tilanne voi vaihtua koko ajan, kun porukkaa on paljon liikkeellä. Jos edellisenä päivänä suunnittelee menevänsä tietylle suolle etsimään keltavästäräkkiä ja niittykirvistä, kannattaa juuri ennen retken alkua vielä tarkistaa, ettei joku ole esimerkiksi edellisiltana tallentanut näistä varmaa pesintää ruudulle. Havaintojen tarkastaminen ja myös tallentaminen kännykällä on kätevää – tämän vuoksi kannattaa ottaa matkalaturi tai vara-akku mukaan.

Koska lintuatlaksessa atlasruutujen selvitysastetta seurataan [selvitysasteluokittain](#), on erityisen arvokasta mennä atlasruuduille, joilta puuttuu pesimävarmuussummasta esimerkiksi vain pari pistettä tietyn selvitysasteen luokkarajasta. Silloin lyhyelläkin retkellä voi saada atlasruudun nostettua selvitysasteeltaan esimerkiksi välttävästä tyydyttäväksi.

Lopuksi

Atlaksen mainio puoli on, että havainnot pajulinnusta ja muuttohaukasta ovat atlaksessa yhtä arvokkaita. Monen harrastajan lausunnot todistavat, että kun pääsee sisään ”atlas moodiin”, ruokaa nokassaan kantavan pajulinna näkeminen todella tuottaa yhtä suuren mielihyvän kuin taivaanrannassa lentävä rari. 😊